

HÜKÜMLERİN
GEREKÇELENDİRİLMESİ

İslâm Hukukunda Talîl Problemi

Ta'lîlü'l-Ahkâm

MUHAMMED
MUSTAFA ŞELEBÎ

Çeviri: Mehmet Erdoğan

MUHAMMED MUSTAFA ŐELEBİ (1910-1997)

20 Ağustos 1910 yılında Mısır kırsalında doğdu. Geleneksel usulde dinî tahsil gördü. Kur'ân-ı Kerim'i ezberledikten sonra Ezher'e kaydoldu ve Őeriat Fakültesi'nden mezun oldu. Âlimiyye icazeti için altı yıl süren bir çalışmanın ürünü olarak *Ta'lilü'l-Abkâm* adlı tezini hazırladı. 1945 yılında üstâzlık unvanı aldı. Ezher Üniversitesi tarafından takdir edilen ve ödüle layık görülen bu çalışma 1947 yılında Ezher Matbaasında basıldı. Ezher Üniversitesi Őeriat Fakültesi'nde öğretim üyeliğine başlayan Őelebi, bir süre kısmî zamanlı olarak çalıştığı İskenderiye Üniversitesi Hukuk Fakültesi Őeriat Bölümü'ne tam zamanlı öğretim üyesi olarak geçti ve buradan emekli oldu. Ulema arasında seçkin bir yere sahip olan Őelebi, 21 Ağustos 1997 tarihinde vefat etti.

MEHMET ERDOĞAN

1956 yılında Kayseri ili Develi ilçesinde doğdu. 1979 yılında Erzurum İslâmî İlimler Fakültesi Tefsir-Hadis Bölümü'nden mezuniyetini takiben Aralık kazasında müftülük görevine başladı. Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Eğitim Merkezi 3. Dönem İhtisas Kursu'nu tamamladı (1980-1983). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslâm Hukuku Bilim Dalı bünyesinde yüksek lisans (1984) ve doktora çalışmalarını tamamladı (1989). 1984 yılında aynı üniversitenin Yabancı Diller Bölümü'ne Arapça okutmanı olarak atandı ve İlahiyat Fakültesi'nde görevlendirildi. 1995'te doçent, 2001'de profesör unvanı aldı. Uzun yıllar Marmara Üniversitesi'nde İslâm Hukuku öğretim üyesi olarak görev yaptıktan sonra 2023 yılında emekli oldu. İslâm hukuku başta olmak üzere dinî ilimlerin muhtelif şubelerine dair telif ve tercüme çok sayıda çalışması bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	11
MUKADDİME.....	21

BİRİNCİ BÖLÜM:

USULÜN TELİFİNDEN ÖNCE

(İÇTİHAT ASIRLARINDA) TALİL.....	29
---	-----------

BİRİNCİ KISIM: KUR'ÂN'DA TALİL	31
--------------------------------------	----

İKİNCİ KISIM: SÜNNET'TE TALİL.....	47
------------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ KISIM: SAHABE DÖNEMİNDE TALİL.....	67
---	----

Birinci Nevi.....	68
-------------------	----

İkinci Nevi.....	71
------------------	----

Üçüncü Nevi.....	80
------------------	----

Dördüncü Nevi: Siyaset.....	101
-----------------------------	-----

Beşinci Nevi.....	112
-------------------	-----

Altıncı Nevi.....	115
-------------------	-----

Faslın Bitimi.....	121
--------------------	-----

DÖRDÜNCÜ KISIM: TABİİN VE TEBE-İ TABİİN

DÖNEMİNDE TALİL.....	125
-----------------------------	------------

Birinci Nevi.....	128
-------------------	-----

İkinci Nevi.....	145
------------------	-----

Üçüncü Nevi.....	148
------------------	-----

İKİNCİ BÖLÜM:

USULÜN TELİF ASRINDA TALİL.....	159
--	------------

GİRİŞ.....	161
-------------------	------------

BİRİNCİ KISIM: KELÂMCILARIN TALİL HAKKINDAKİ

GÖRÜŞLERİ.....	167
-----------------------	------------

Mu'tezilenin Delilleri.....	169
-----------------------------	-----

Eş'arilerin Delilleri.....	171
----------------------------	-----

İKİNCİ KISIM: USULCÜLERE GÖRE İLLETİN HAKİKATİ.....	189
--	------------

Birinci Mesele: Usulcülerin İllet Tarifleri	189
Hanefîlerin Tarifi	190
Gazzâlî'nin Tarifi.....	193
Âmidî ve İbnü'l-Hâcib'in Tarifi.....	197
Mu'tezile'nin Tarifi	199
Bazı Kelâm Âlimlerince Benimsenen Tarif.....	202
Uyarı	210
İkinci Mesele	213
Giriş	213
Birinci Kısım: Zâhir Vasıflarla Talil	215
İkinci Kısım: Hikmetle Talil.....	222
Başlığın Hâtimesi	242
ÜÇÜNCÜ KISIM: USUL BİLGİNLERİNİN İLLET İÇİN	
KOŞTUKLARI BAZI ŞARTLAR.....	247
BİRİNCİ BAHİS: İLLETİN MANSÛS OLMASI ŞARTI	248
Birinci Mesele: Şart Koşmanın Aslının Beyanı	248
Sarihin Nevileri	252
Bazılarına Göre Kesin Sarih Talil Nevileri.....	252
Sarih Talil İfadesi Olarak Zâhir.....	255
Îmâ.....	258
İKİNCİ BAHİS: İLLETİN MÜTEADDÎ (GEÇİŞKEN) OLMASI	
ŞARTI	264
ÜÇÜNCÜ BAHİS: İLLETİN NAKZEDİLMEMİŞ OLMASI.....	278
İlletin Nakzolmaması Gerekliğini Söyleyenlerin Delilleri	291
İlletin Tahsisini Caiz Görenlerin Delilleri.....	294
DÖRDÜNCÜ BAHİS: İLLETİN MÛNASİB OLMASI ŞARTI ...	300
GÖRÜŞLER ARASINDA KARŞILAŞTIRMA VE TAHLİL	304
Deliller.....	307
BEŞİNCİ BAHİS: TESİR ŞARTI.....	313
BİRİNCİ TENBİH: DİĞER MEZHEPLERE GÖRE TESİRİN	
MANASI.....	328
İKİNCİ TENBİH: BU ŞART HAKKINDA HANEFÎLERİN	
GÖRÜŞÜNÜN ŞAFİİLERİN GÖRÜŞÜ İLE	
KARŞILAŞTIRILMASI	331
DÖRDÜNCÜ KISIM: MÛNASEBETE İTİBAR VE ADEM-İ	
İTİBAR BAKIMINDAN KENDİSİ İLE TALİLDE BULUNULAN	
VASFIN TAKSİMİ	338

BİRİNCİ BAHİS: TARD.....	339
Birinci Fer': Vasf Hakkındaki İhtilaf.....	340
İkinci Fer': Meslek Manasında Tard.....	343
İKİNCİ BAHİS: ŞEBEH	344
Birinci Mesele: Şebihin Tarifi.....	345
Mukayese ve Değerlendirme.....	346
İkinci Mesele: Şebihin Hüccet Oluşu	353
Her İki Grubun İstidlal Şekilleri.....	357
ÜÇÜNCÜ BAHİS: MÜNÂSİB	364
Birinci Mesele: Münâsibin Tarifi.....	364
İkinci Mesele: Münâsibin Taksimi ve Münâsib Hakkındaki Yollar	369
Gazzâlî'nin Yolu	370
Fahredden Râzî'nin Yolu.....	374
Âmidî'nin Yolu	376
İbnü'l-Hâcib'in Yolu	378
Sübkî'nin Yolu.....	381
Nevilerin Tarif ve Örneklendirme Yoluyla Açıklanması.....	382
Bu Yollar Arasında Karşılaştırma.....	386
Üçüncü Mesele: Münâsib Garîb ile Talil ve Muhîl.....	389
Garîb.....	389
Muhîl.....	390
Muhaliflerin İstidlalleri.....	393
Dördüncü Mesele: Mürsel Münâsib	402
Maslahat-ı Mürsele ile Amele Dair Deliller	408
Maslahat-ı Mürsele ile Amele Karşı Çıkanların Delilleri	408
Maslahat-ı Mürsele ile Ameli Caiz Görenlerin Delilleri.....	409
Delillerin Genel Değerlendirmesi	409

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

MASLAHAT	417
BİRİNCİ KISIM: MASLAHATIN TARİFİ, İHTİLAF KONUSU OLAN MANANIN BEYANI.....	419
İKİNCİ KISIM: MASLAHATIN TAKSİMİ	423
Zaruriyyât	425

Hâciyyât	427
Tahsîniyyât	427
Kisimlerin Özeti, İttifak ve İhtilaf Noktaları	432
ÜÇÜNCÜ KISIM: MASLAHATIN HÜCCET OLUŞU	
HAKKINDA.....	433
Kitabın Mesâlihe Delaleti	433
Sünnetin Mesâlihe Delaleti.....	435
İcmâ ve Aklın Mesâlihe Delaleti	437
Maslahata İtibar Edenlerin Görüşleri	441
DÖRDÜNCÜ KISIM: ŞÂRİ'NİN MUAMELATA NAZARI	447
Muamelat Alanında Taabbüdilik.....	449
Bu Görüşün Tartışılması ve Delilleri	451
Taabbüdün İki Anlamı.....	451
Nas ya da İcmâ Mukabilinde Maslahat ile Amel Etmek	454
Maslahatla Amele İtibar Etmemenin Sonucu	457
BEŞİNCİ KISIM: MESÂLİHİN DEĞİŞMESİYLE AHKÂMIN	
DEĞİŞMESİ	463
Sünnetten Getirilen Deliller	464
Ahkâmda Değişikliğin Nesih Olmayışı.....	476
Bu Görüşe Bir İtiraz ve Cevabı.....	484
Sonuç Yerine: Muamelat ve Âdetlerde Naslarla Maslahatın	
Çatışması.....	487
ALTINCI KISIM: MASLAHAT VE İCMÂNIN TEÂRUZU.....	489
YEDİNCİ KISIM: MEZHEP İMAMLARININ MASLAHAT	
KARŞISINDAKİ TUTUMLARI.....	497
MEZHEP İMAMLARI VE TÂBİLERİNİN MASLAHAT	
KARŞISINDAKİ TUTUMLARI.....	497
HANEFİLERE GÖRE İSTİHSAN	
Hanefîlerin İstihsan Hakkında Tekellüf İçinde Oldukları İki Yer ..	508
İstihsanın Nevileri: İstihsanın Vecihleri	525
Birinci Nevi: Nasla İstihsan.....	525
İkinci Nevi: İcmâ ile İstihsan	528
Üçüncü Nevi: Zarûret ile İstihsan	531
Dördüncü Nevi: Örf ile İstihsan.....	533

Şer'î Örfün Örnekleri.....	533
Amelî Örfün Örnekleri.....	535
Sözlü Örfün Örnekleri.....	536
Beşinci Nevi: Hafî/Gizli Kıyas ile İstihsan	536
Altıncı Nevi: Hilafa Riayet İlkesi Gereği (İhtiyaten) İstihsan	537
Yedinci Nevi: Az Miktarda Şeylerde Delilin Gereğinin Terk Edilmesi İstihsanı	537
Sekizinci Nevi: Maslahat ile İstihsan.....	538
MÂLİKÎLERE GÖRE İSTİHSAN.....	550
İMAM ŞÂFÎ VE İSTİHSAN.....	561
HANBELÎLER VE MASLAHAT	567
SONUÇ	573
BİBLİYOGRAFYA	579
DİZİN.....	585

ÖNSÖZ

Bismillahirrahmanirrahim

Rabbi yessir ve lâ tüassir Rabbi temmim bi'l-hayr.

Ya Rab! Zor kılma işimiz, rast getir; hayr ile her daim tamam erdir.

“Hamd, gökleri ve yeri yoktan var eden, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah’a mahsustur. O dilediği kadar fazlasını da yaratır. Kuşkusuz Allah her şeye kadirdir. Allah’ın insanlar için açtığı rahmeti kısıbilecek yoktur, O’nun kısıtığını da O’ndan başkası açamaz. Mutlak izzet ve derin hikmet sahibi de O’dur.” (Fâtır 35/1-2)

Ya Rabbi! Senin celâline ve hükümrânlığının kemâline inanmış, yarattıklarını emsalsiz ve muhkem kılan eşsizliğini kabulleneni biri olarak hamd ederim.

Nebilerin sonuncusu, evliyanın tacı, müçtehitlerin imamı ve fukahânın efendisi olan peygamberimize salat ve selam ederim. Risalet zincirinin son toka halkası olma şerefi ona aittir. Varlık bakımından ümmetlerin sonuncusu olan bu ümmet onunla ikram görmüş, sapıklık ve sapkınlık uçurumlarından onunla kurtulmuş ve hidayet basamaklarını birer birer onunla tırmanmıştır. O, fesat zincirlerini çözmüş, zilletlik ve kula kulluk bukağısından

azatlık kılmıştır. Sosyal yapıdaki aşılmaz tabakaları yok etmiş, eşitliği herkes ve bütün kesimler için yaygın hâle getirmiştir. Böylece insanlar Allah yolunda kardeşler olmuşlardır. Öyle ki bunun sonunda Arap'ın Acem'e üstünlüğü kalmamış, üstünlük ancak takva ile söz konusu olmuştur. Onunla ümmet güven iklimine kanat çırpmıştır. Özlerindeki korku gitmiş, yerini güven ve istikrar almıştır. Herkes "Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." (Enbiya 21/107) ayeti fetvasınca Allah Teâlâ'nın rahmetinin kuşatması altına girmiştir.

Ya Rabbi! Senden hidayetini ve tevfikini istiyorum. Yönelmiş olduğum bu işte doğruyu ilham etmeni diliyorum, yardımından mahrumiyetle rezil rüsva olmaktan, şeytanın ayartıcı dürtülerinden Sana sığınıyorum. Senden başka sığınılacak bir yer yoktur. Senin gücün ve kudretin dışında her türlü güç ve kudretten teberri ediyor ve yalnız Sana iltica ediyorum. Sana dua ediyorum ve biliyorum ki dua ancak Sana edilir, umut ancak Sana yönelik olur.

"Rabbimiz! Nurumuzu arttır eksiltme ve bizi bağışla. Şüphesiz senin her şeye gücün yeter." (Tahrîm 66/8)

"Rabbimiz! Bize katından rahmet gönder ve bize içinde bulunduğumuz durumdan bir çıkış yolu göster!" (Kehf 18/10)

"Rabbimiz! Sadece Sana dayanıp güvendik, Sana yöneldik; dönüş de ancak Sanadır." (Mümtehine 60/4)

İmdi; Allah Teâlâ'nın lütuf ve iradesiyle Fıkıh alanında ihtisas yapmak üzere hazırlık sınavını başarıyla geçmiştim. Ezher kanunları, ihtisas alanı sayılan ilim dallarında öğretim üyeliği yapabilmek için gerekli olan Âlimiyye¹ diplomasını alabilmesi için adayın ilim dallarından birinde belli bir konuda tez hazırlamasını gerekli görmektedir. Henüz telif kapısından girmeye ve müellifler topluluğuna intisap etmeye ehil olmadığım bir vakitte kendimi böyle bir çalışma yapma zarureti içinde buldum.

¹ Âlimiyye (العالمية), Ezher Üniversitesi'nin yüksek öğrenimi bitiren öğrencilerine verdiği en yüksek ilmî icâzet ve diploma anlamına gelir.